

Tentoonstellingsteksten

Sint-Amandsberg door de ogen van een achttiende-eeuwse zondagsschilder

Inleiding

In deze tentoonstelling wordt het schilderij van Engelbert van Siclers over de Negenmeimarkt (STAM Gent) belicht. Met een kritische blik analyseren we het beeld en maken we kennis met de geschiedenis van de Negenmeimarkt, de paardenhandel, de typische kledij, de traditie van de *commedia dell'arte* en de iconische skyline van Gent.

Het achttiende-eeuws schilderij van Engelbert Van Siclers, een Franstalige advocaat uit Gent, lijkt zoals de titel suggereert de Negenmeimarkt in Sint-Amandsberg te tonen. Het werk ademt een feestelijke sfeer uit. Als je goed kijkt zie je een toneelopvoering en als je goed luistert, hoor je zelfs muziek!

Maar gaat het werkelijk om de Negenmeimarkt of toont de schilder een andere markt? De titel van een schilderij werd vaak later door verzamelaars of musea toegekend en kan daarom misleidend zijn.

Compositie: fictie of realiteit?

De scène is op een heldere manier neergezet, zodat elk detail van dichtbij of van veraf kan worden geobserveerd. De schilder maakte een weloverwogen compositie. De Sint-Amanduskapel op de Kapelleberg trekt de aandacht in het schilderij. In realiteit was het echter onmogelijk om tegelijk de markt, de Kapelleberg en de skyline van Gent te zien.

Engelbert Van Siclers, *De Negenmeimarkt te Sint-Amandsberg*, na 1771, STAM Gent.

Waar zijn de paarden?

Er zijn opvallend weinig paarden te zien op het schilderij. Wel zien we een hoefsmid een paard beslaan. Eén paard maakt de Negenmeimarkt echter nog niet! Auguste van Lokeren bracht rond 1850 een ander deel van de Negenmeimarkt in beeld, namelijk de kajuttenmarkt. Op deze markt werden oude versleten paarden, de *kajutten*, verkocht om geslacht te worden. Op dit schilderij staan de paarden wel centraal.

Auguste Van Lokeren, *De Kajuttenmarkt*, ca. 1850, Huis van Alijn.

De Negenmeimarkt door de jaren heen

Sinds 1540 vindt de Negenmeimarkt plaats in Sint-Amandsberg, ter ere van de heilige Macharius. Deze paardenmarkt ging gepaard met veel vertier, zoals toneelopvoeringen. Vanaf de tweede helft van de twintigste eeuw werd dit meer een gewone kermis. In 2014 werd de paardenmarkt als onderdeel van de Negenmeimarkt afgeschaft.

De Negenmeimarkt in Sint-Amandsberg in 1927, DSMG.

Negenmeimarkt op Sint-Baafs

De nieuwe kerk van de Sint-Baafsabdij werd op 9 mei 1067 ingewijd met de relieken van de heilige Macharius. Om dit te herdenken werd elk jaar een kermis met beestenmarkt gehouden. Na een opstand van de Gentenaars liet Karel V het Sint-Baafsdorp afbreken voor de bouw van het Spanjaardenkasteel. Daarom verhuisde de markt in 1540 naar Sint-Amandsberg. Deze plaats werd gekozen omdat de Gentse schepenen de Negenmeimarkt binnen hun schependom wilden houden. Hierdoor konden ze belastingen blijven heffen.

Alexander Van Haute naar Lucas d'Heere, *Gezicht op de heerlijkheid Sint-Baafs en de stad Gent*, 1701-1702, STAM Gent.

Macharius

Macharius is de patroon van de pestlijders. Mensen schreven mirakels aan hem toe. Elk jaar vond er op 9 mei een ommeegang plaats met zijn relieken. Zo'n processie bracht veel volk op de been en was dus de ideale gelegenheid voor een markt.

Gaspar de Crayer, *De heilige Macharius*, midden 17e eeuw, Sint-Baafskathedraal Gent.

Een ezel op de Negenmeimarkt

“Deze ezel-nieuwkomer is wel zo dom verkeerd geparkeerd te staan tussen de paarden.” Zo verbaasd waren de bezoekers toen ze in de jaren '80 een ezel op de paardenmarkt zagen.

Affiches in de 20e eeuw

De Negenmeimarkt is natuurlijk heel sterk geëvolueerd doorheen de eeuwen. In 1976 maakten de randactiviteiten een groot deel uit van het gebeuren. In de jaren '80 staat het paard opnieuw centraal op de affiche, maar de verkoop van paarden was al lang niet meer het hoofddoel.

Affiche van de Negenmeimarkt in 1939, DSMG.

Affiche van de Negenmeimarkt in 1976, Universiteitsbibliotheek Gent.

Affiche van de Negenmeimarkt in 1989, Universiteitsbibliotheek Gent.

Paarden op de Negenmeimarkt

De paardenmarkt in Sint-Amandsberg kende zijn oorsprong in de zestiende eeuw, ten tijde van keizer Karel V. Op het einde van de negentiende eeuw floreerde de paardenhandel als nooit tevoren: bijna 3000 paarden werden verhandeld in slechts twee dagen tijd. Hiertoe behoorden vooral labeur- en in mindere mate ook luxepaarden. Na 472 edities kende de paardenmarkt in Sint-Amandsberg zijn einde in 2014.

Krantenartikel over de paardenfoor, 1905, DSMG.

Cijfers (daling #paarden)

Vanaf het begin van de twintigste eeuw kende het aantal verkochte paarden op de paardenmarkt een continue daling. De boosdoeners waren de auto-industrie, maar ook de industrialisering van de landbouw en wijzigende voedingspatronen.

Van luxepaard tot paardenworst

Henri De Smet, paardenhandelaar

Henri De Smet (1843-1918) stichtte zijn paardenimperium in 1874. De Smet was een van de grootste paardenhandelaars van het land en genoot internationale bekendheid. Tot zijn klanten behoorden de Europese bourgeoisie en sjeiks uit het Midden-Oosten. In de Verkortingstraat bezat hij zowat 350 meter aan paardenstallen. Deze straat wordt nog steeds in de volksmond de *Paardenstraat* genoemd. De Smet verkocht het hele jaar door luxepaarden. Hij had permanent zowat 300 paarden gestald. Na de eeuwwisseling taande De Smets' imperium door de concurrentie met de opkomende auto-industrie. Hij leed ook onder de inbeslagname van zijn paarden door de Duitse bezetter.

Logo van Henri De Smet, begin 20ste eeuw, DSMG.

Fotoverzameling Gilbert De Schrijver

Emiel De Greve, worstenfabrikant

Emiel De Greve was een worstenfabrikant uit Sint-Amandsberg. Paardenvlees was zijn specialiteit. Zijn fabrieken waren gevestigd in de Gentbruggestraat en enkele andere straten in de buurt. Hij groeide rond 1900 uit tot een van de grootste handelaars in paardenvlees in de regio Gent en had tientallen werknemers onder zich.

Op de foto zien we patroon Emiel De Greve (links vooraan) samen met zijn echtgenote Maria Everaert (rechts vooraan) tijdens de Eerste Wereldoorlog. De Greves buurman was Van Hecke, een paardenslachter waar hij nauw mee samenwerkte. De Greve verhuurde de huizen naast zijn fabriek aan zijn personeel, wat typisch was voor het patronaat in die periode.

De *doodsmijters* of slachtpaarden kwamen toe bij de *ronselaars* of de paardenslachters. Deze werkten nauw samen met de paardenworstenfabrikanten. Emiel De Greve was wellicht de grootste in Sint-Amandsberg. De *bloende* of 'vlees van 't paardje', tegenwoordig een ware delicatessen, werd aan het einde van de negentiende eeuw een vaste waarde in de Gentse volkskeuken.

Het logo van Emiel de Greve, begin 20ste eeuw, DSMG.

Portret van de familie De Greve tijdens WO I, 1915, DSMG.

De arbeiders van Emiel De Greve, eind 19de eeuw, Collectie Frank Cotman.

Reclamewagen van de worstenfabrikant Emiel De Greve, begin 20ste eeuw, DSMG.

Oriënteren in het stedelijk landschap

Oriëntatie

Je oriënteren is niet vanzelfsprekend. Hoe weet je waar je bent? In de vroegmoderne tijd zochten mensen hun weg aan de hand van opvallende kenmerken in het landschap. Typisch zijn heuvels, torens, kerken, maar ook molens. Door hun hoogte zijn ze van op grote afstand herkenbaar. Op het schilderij van Van Siclers zijn verschillende oriëntatiepunten terug te vinden.

Detail uit Engelbert Van Siclers, *De Negenmeimarkt te Sint-Amandsberg*, na 1771, STAM Gent.

Skyline

De iconische torens van Gent – de Sint-Baafskathedraal, het Belfort en de Sint-Niklaaskerk – zijn op bijna elk stadsgezicht terug te vinden. De traditie van het schilderen van stedelijke “portretten” stamt uit de zestiende eeuw en bleef ook eeuwen later populair in de Lage Landen. Engelbert van Siclers schilderde, net als vele anderen, deze typische verbeelding van de stad Gent vanuit Sint-Amandsberg. De Kapelleberg was vroeger een belangrijk uitzichtpunt voor Gent en omstreken. Door de omliggende bebouwing is er vandaag niets meer van dat uitzicht te zien.

Detail uit Engelbert Van Siclers, *De Negenmeimarkt te Sint-Amandsberg*, na 1771, STAM Gent.

Pieter de Keyser, *Gezicht op de stad Gent*, 1524, Universiteitsbibliotheek Gent.

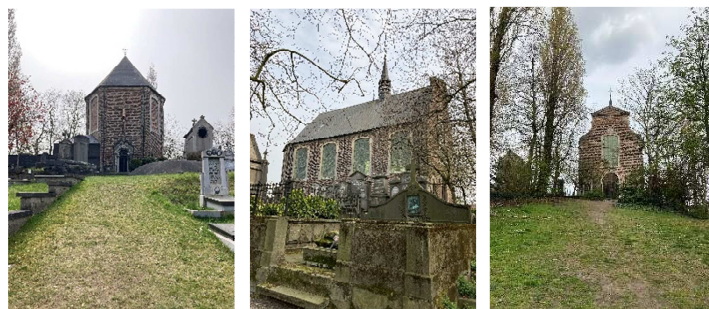
Panorama op de stad Gent en zijn drie torens in 2021 vanuit het Sint-Elisabethbegijnhof, Foto Phile de Pré.

Kapel

De barokke Sint-Amanduskapel is één van de markante plekken van Sint-Amandsberg. In opdracht van bisschop Philippus van der Noot werd zij in 1720 boven op de Kapelleberg gebouwd, waar rond 630 de heilige Amandus heidenen bekeerde. Van der Noots wapenschild prijkt nog steeds prominent op de gevel. De kapel vervangt waarschijnlijk een oudere en kleinere kapel, mogelijk uit de tweede helft van de veertiende eeuw. De plaats is nu vooral gekend omwille van de omliggende begraafplaats Campo Santo, die dateert uit het midden van de negentiende eeuw.

Detail uit Engelbert Van Siclers, *De Negenmeimarkt te Sint-Amandsberg*, na 1771, STAM Gent.

De Sint-Amanduskapel vandaag, Foto's Fien Piers.

Links: *Twee meisjes op Campo Santo*, begin 20e eeuw, Archief Gent.

Rechts: *Prentbriefkaart Sint-Amandsberg Kapelleberg*, begin 20e eeuw, Archief Gent.

Links: *Uitzicht van de Kapelleberg bij de inhuldiging van het mausoleum van Jan Frans Willems*, 1848, Universiteitsbibliotheek Gent.

Rechts: *Sint-Amandsberg, op de hoek van de Antwerpsesteenweg en de Schoolstraat, in de verte de Sint-Amanduskapel en het gemeentehuis*, begin 20e eeuw, Archief Gent.

Vertier op de markt: Commedia dell'Arte

Detail uit Engelbert Van Siclers, *De Negenmeimarkt te Sint-Amandsberg*, na 1771, STAM Gent.

Commedia dell'arte

De *commedia dell'arte* is één van de oudste en bekendste vormen van professioneel toneel. De oorsprong ligt in zestiende-eeuws Italië. Rondreizende troepen kenden een grote populariteit in Europa tot ver in de achttiende eeuw. *Commedia dell'arte* draait rond vaste personages met typische karaktertrekken. De tien verschillende personages leven tot vandaag ook verder in ballet, carnaval, poppenspel en pantomime.

Arlecchino en Capitano

Op het schilderij van Van Siclers zien we rechtsonder een scène met Arlecchino, één van de *zanni* of dienaars, en Capitano, een arrogante en laffe Spaanse militair. De *zanni* Harlekijn is de domme grappenmaker, altijd gekleed in een geruit kostuum met een zwart masker. Sommige historici zien hierin een vroege vorm van *blackfacing*.

Tartaglia, Scaramouche, Dottore, Columbina, Capitano, Arlequin, Birghella, Pulcinella, Isabella, Pantalone
Afbeeldingen uit *Masques et bouffons, une histoire illustrée de la comédie italienne* (1862) van Michael Sand.

In de Zuidelijke Nederlanden

In de Nederlanden was er dankzij de rederijders een lange traditie van komisch toneel. Rond 1600 duiken steeds vaker rondreizende troepen van diverse origine – waaronder Italianen – op in de bronnen. Na 1700 geraakte de *commedia dell'arte* uit de mode bij de elites. Gezelschappen bleven opvoeringen vertonen op markten en kermissen.

Rembrandt van Rijn, *Toneelspeler in de rol van Pantalone*, circa 1636-1640, Groninger Museum.

Petrus van der Borch, *Boerenbruiloft*, 1560, Rijksmuseum Amsterdam.

Harlekijn in Gent

Na het verdwijnen van de rondreizende troepen beleeft de *commedia dell'arte* in Gent nog een heel eigen geschiedenis. Zo verschijnen op negentiende-eeuwse carnavalsvieringen harlekijnen. Ook het bekende kinderpoppenspel van Pierke vindt haar wortels in de Italiaanse traditie. Pierke is afgeleid van Pierrot of Pedrolino. Arlecchino leeft verder in Pierke's vriend Louis Harlekijn.

Cornelis Troost, *Arlequin, tovenaard en barbier*, 1738, Mauritshuis

Arnold Vander Haeghen, *Carnavalsvierders op de kouter in Gent*, 1890, Huis van Alijn.

Tijdljn

- 1551: eerste *commedia dell'arte* opvoering in Rome
- 1576: eerste vermelding van Italiaanse acteurs in Gent
- 1592: eerste betaling door de stad aan een Italiaanse toneelgroep
- 1683: eerste Italiaanse opera in Gent
- 1752: opvoering in Gent van de *Liefde van Arlequin, nieuwe Pantomine*
- 1771 (circa): Engelbert Van Siclers schildert een *commedia dell'arte* opvoering in Sint-Amandsberg
- 1890: Arnold Vander Haeghen fotografeert harlekijns tijdens een carnavalsviering op de Kouter
- 1922 tot nu: dankzij het poppenspel van Pierke leeft de *commedia dell'arte* verder in Gent

Zien en gezien worden op de markt: mode doorheen de tijd

Beroepen

Dit paneel toont de evolutie van de klederdracht binnen bepaalde beroepen zoals bakker, smid, boer en handelaar. Je ziet de beroepen uit het schilderij van Van Siclers geconfronteerd met foto's van dezelfde beroepen uit de twintigste eeuw. De foto's laten allemaal bewoners uit Sint-Amandsberg zien.

Bakker

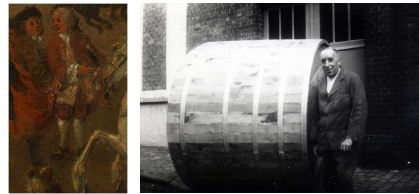
Smid

Boer

Handelaar

Details uit Van Siclers, *De Negenmeimarkt te Sint-Amandsberg*, na 1771, STAM Gent.

Bakker onderweg naar klanten om brood te leveren, 1931, collectie Frank Cotman.

Een groep boeren uit Sint-Amandsberg met hun varkens, 20ste eeuw, DSMG.

Twee smeden aan het werk in hun praktijk in Sint-Amandsberg, DSMG.

Een handelaar uit Sint-Amandsberg, foto uit 1929, DSMG.

Achttiende-eeuwse markten

Op markten vinden we mensen terug van alle sociale standen, zoals boeren, burgers en handelaars. Hun stand is af te leiden uit de kledij die ze dragen. De verscheidene marktgangers op Van Siclers' schilderij worden hierboven afgebeeld. Merk op hoe dezelfde klederdracht terugkomt op andere geschilderde markttaferelen.

Frankrijk zette de toon voor de klederdracht van de adel en bourgeoisie. De zonnekoning Louis XIV speelde een grote rol, aangezien de Franse elite de klederdracht van het hof imiteerde. Omwille van het culturele belang van Parijs was de Franse mode in de achttiende eeuw ook toonaangevend in andere Europese landen. Op de schilderijen zie je onder andere volumineuze jurken en mantels.

Ook de kledij van de gewone man in de straat is op het schilderij te zien. Deze evolueerde natuurlijk minder snel ten opzichte van de "modieuze" kledij van de bourgeoisie.

Feest van de landbouw, 28 juni 1796,
Vrijdagmarkt Gent, STAM Gent.

Sint Jacobs Gent, 20ste eeuw, DSMG.

Jan Baptist van Meunikhoven, *Markt in Brugge*,
ca 1672, Musea Brugge.

Johann Martin Will, *Markt met handelaars en goederen*, gekleurde houtsnede, 17e eeuw.

Paspop

Laat hier je creativiteit de vrije loop en creëer een outfit met kledingstukken van de zestiende eeuw tot nu. De zestiende-eeuwse kledingstukken komen uit het bekende kostuumboek van de Gentse schilder Lucas d'Heere, één van de topstukken uit de Gentse Universiteitsbibliotheek.

Kostuumboek Lucas d'Heere, HS.2466, Universiteitsbibliotheek Gent.

Evolutie van vrouwenkleding 15de-19de eeuw, uit 'Klederdracht en weverij door de eeuwen heen',
Louisa Willems, 1937.